

GOLYASH Iryna

THE WAR AND HAPPINESS: SOCIO-ECONOMIC ASPECTS

In Proceedings of The Third International Scientific Conference “Happiness and Contemporary Society”, March, 20, 2022. Lviv: SPOLOM, 2022. P. 86-94. <https://doi.org/10.31108/7.2022.15>

ISBN 978-966-919-826-6

ГОЛЯШ Ірина

ВІЙНА ТА ЩАСТЯ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ

// Збірник матеріалів третьої міжнародної наукової конференції «Щастя та сучасне суспільство», 20 березня 2022 р. – Львів : СПОЛОМ, 2022. – С. 86-94. <https://doi.org/10.31108/7.2022.15>

ISBN 978-966-919-826-6

Iryna GOLYASH

*PhD in Economics (Ternopil, Ukraine),
expert of The Ukrainian Institute for Happiness Research*

WAR AND HAPPINESS: SOCIO-ECONOMIC ASPECTS

Abstract. Ukraine has felt the impact of strong force, which has affected the level of happiness in the country. The circumstances were military actions which was provoked by the aggression of the Russian Federation.

A whole generation of people knew about the war only from historical sources and had no previous experience of survival. During the war, basic physiological needs became a priority for the civilian population of Ukraine: security, water, food, heat, sleep, medicine. All other needs of a higher order have ceased, or become to be inconsiderable.

The war did not make people happy, but it changed their behavior, which was due to the need to make important current and future decisions. Current decisions focused on survival, while long-term decisions focused on choosing one of the alternative life options, taking into account its expected quality and subjective prediction of personal happiness and happiness of their children.

All this has led to a number of transformations in the socio-economic sphere, such as: falling incomes and rising household expenditures; change in the structure of consumption; shortage of certain foods and medicines; the impact of inflation; intensification of migration processes; demographic disparities and family separation; reduction of human resources; reduction of life expectancy and deterioration of health of Ukrainians; limited transport and logistics within the country; termination of a significant part of enterprises and small businesses; heavy load on social infrastructure facilities; increasing the number of individuals and families in difficult life circumstances, etc.

According to the Phoenix Effect, life is expected to recover very quickly after the war. Ukrainians, having gone through numerous trials, will become much more resilient and happier in the future.

Key words: Ukraine, russia, war, happiness, economy, Society, future

Ірина ГОЛЯШ

*кандидат економічних наук, доцент (Тернопіль, Україна)
експерт Українського інституту дослідження щастя*

ВІЙНА ТА ЩАСТЯ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ

Актуальність теми. Розпочаті 24 лютого 2022 року Російською Федерацією воєнні дії завдали нищівного удару по українських містах і селах, зруйнували тисячі житлових будівель, сотні об'єктів виробничої та соціальної інфраструктури, знищили та покалічили десятки тисяч людей. Постійні ризики для життя населення України стали екзистенційним викликом для всього суспільства. Усвідомлюючи загрозу своїй національній ідентичності, українці згуртувалися, щоб дати відсіч

спробам насильницького впливу на демократичні пріоритети країни та її територіальну цілісність.

Війна повністю змінила поведінку всього цивільного населення України, у зв'язку з вимушеністю прийняття важливих поточних та перспективних рішень, що призвело до ряду трансформацій в соціально-економічній сфері.

Тому **метою даної публікації** стала необхідність обґрунтування впливу війни на соціально-економічну сферу, що має потенційні наслідки для якості життя українців та їхнього щастя у майбутньому.

За умов зовнішньої агресії, дослідження взаємозв'язку між війною та щастям, на перший погляд, може видатися ірраціональним. Однак, ми переконані, що в умовах війни питання щастя не втратило своєї актуальності, а навпаки – набуло нового змісту й почало активно домінувати в суспільній свідомості.

Робота над публікацією здійснювалася під час воєнних дій, під звуки сигналів тривоги й переховування в підземних сховищах, в той час, коли стрічки новин постійно переповнювалися повідомленнями про нові жертви та руйнування, а загроза використання ядерної зброї стала дуже реальною.

Основою для отримання висновків цього дослідження стали публікації зарубіжних авторів, цифрові дані з відкритих інтернет-джерел, опитування внутрішньо переміщених осіб та власні спостереження.

Наявні наукові дослідження з даної теми. У науковій літературі недостатньо відомо про вплив війни на щастя (нещастя) людей, оскільки в екстремальних умовах проблематично отримувати емпіричні дані і внаслідок цього, дуже важко встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Окремі дослідження з даної тематики проводилися зарубіжними науковцями: Frey B. S., Organski A. F. K., Kugler J., Stutzer A., Diener E., Tov W. та іншими.

Зокрема, в дослідженнях Frey B. S. містяться, на перший погляд, деякі суперечливі висновки:

- а) війна приносить щастя;
- б) люди пристосовуються до воєн;
- в) щастя мертвих не має значення [1].

В дослідженнях Organski A. F. K. та Kugler J. заслуговують на увагу кілька тверджень:

- а) різниця темпів зростання двох держав дестабілізує всіх членів і прискорює світові війни;
- б) прогноз перемоги у війні залежать від потенціалу сили нації та спроможності її політичних систем мобілізувати свої ресурси;
- в) з перемогою національні можливості можуть збільшуватися, проте несподівано менш ніж за два десятиліття, переможені компенсують свої втрати, і всі комбатанти опиняються там, де б вони опинилися, якби не було війни [2].

У дослідженнях Frey B. S. та Stutzer A. є свідчення того, що підриєв демократії зменшує щастя [3].

Науковці Diener E. та Tov W. довели, що індивідуальне благополуччя пов'язане з миролюбивими настроями, які включають більшу довіру до парламенту та державних служб та сильніше схвалення демократії [4].

Haragi Y. N. вважає, що війна піднімає «афективне» щастя солдатів шляхом досягнення стану «бойового потоку», який сприяє як добробуту, так і колективній ефективності [5].

У публікаціях зарубіжних авторів об'єктом дослідження переважно є щастя військових осіб, які беруть безпосередню участь у воєнних діях. Ми ж звернемо увагу на щасті цивільного населення України та на тих соціально-економічних змінах, які відбуваються внаслідок зміни поведінки цивільного населення під час війни.

У викладі основного матеріалу звернемося до не лише до публікацій зарубіжних авторів, але й до архівних даних World Happiness Report [6] та оперативних звітів дослідницької компанії Gradus Research (Україна) [7,8].

Виклад основного матеріалу. Мережа рішень ООН зі сталого розвитку, опираючись на дані Всесвітнього опитування Інституту Геллапа щороку складає рейтинг країн світу за рівнем щастя населення (World Happiness Report). Такі дослідження проводять, щоби показати досягнення країн світу і окремих регіонів з точки зору їхньої спроможності забезпечити своїм громадянам щасливе життя. Основою для щорічного рейтингу щастя є оцінки життя, які отримані шляхом всесвітнього опитування (Gallup World Poll).

Великий інтерес до результатів таких досліджень зумовлений бажанням дізнатися про рух своєї країни в напрямку до щастя та зацікавленістю секретами життя в найщасливіших країнах.

Дані World Happiness Report засвідчують, що у першу десятку стабільно потрапляють країни з високим рівнем добробуту, зокрема низка скандинавських країн, а на найнижчому рівні знаходяться країни Африки та Близького Сходу, які страждають від війн, бідності, корупції та соціальної нерівності.

Динаміка показника щастя в найменш щасливих країнах має нестабільний, або спадний характер. На противагу цьому, в країнах, які очолюють рейтинг, показник має тенденцію до стабільності, або щорічного зростання [6].

Зазначимо, що рівень щастя українців є переважно меншим, ніж у країн-сусідів, але починаючи з 2018 року **Україна почала впевнено покращувати свої позиції**, піднявшись у рейтингу на +5 (у 2019 р.); +10 (у 2020 р.); +13 (у 2021 р.); +12 (у 2022 р.) позицій вище [6].

Для порівняння, у **Росії впродовж останніх років спостерігалось падіння рейтингу щастя** на -10 (у 2018 р.); -9 (у 2019 р.); -5 (у 2020 р.); -3 (у 2021 р.); -4 (у 2022 р.) позицій нижче [6].

Екстраполяція рівня щастя для України і Росії показує прогноз цього показника на перспективу (без врахування впливу війни). Цілком ймовірно, що через один, чи два роки рівень щастя в Україні стане вищим, ніж в Росії (див. рис.1).

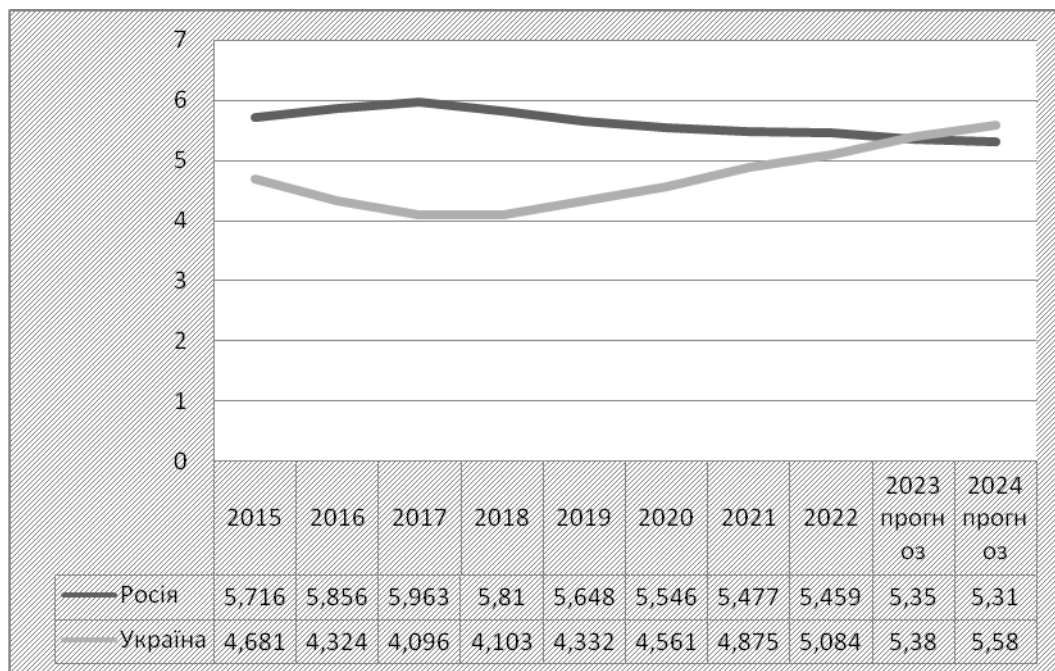

Рис. 1 Динаміка показника щастя в Україні та Росії у 2015-2022 рр.
Джерело: дані World Happiness Report за 2015-2022рр. [6].

Керівництво Російської Федерації мало би докласти зусиль для зменшення соціального незадоволення в країні й підвищення щастя для своїх громадян, однак спосіб «ощасливлення» було вибрано невдалий.

Так звана «військова спецоперація» Росії посягнула на щастя українців, маючи за мету знищити національний дух і повернути назад проєвропейський вектор розвитку України. На фоні нещасливих українців, росіяни мали б відчувати себе значно щасливішими - така властивість усвідомлення щастя характерна як для окремих осіб, так і для цілих суспільств, які зазнають впливу інформаційних маніпуляцій. Натомість запланована «військова спецоперація» перетворилася на повномасштабну війну, у якій страждають не лише українці, але й росіяни. Очевидно, що роблячи нещасними українців, щастя в Росії не збільшиться, а навпаки – стане ще меншим. На даний час в Росії вже сформувалися соціально-економічні передумови для запуску ланцюгової реакції, внаслідок якої наростаюче незадоволення росіян стане початком незворотних змін в суспільній свідомості і причиною тотальної трансформації країни впродовж 2-3 років.

Українці не були готовими до війни і ніяк не могли повірити в те, що може статися військове вторгнення. Опитування, які були проведені дослідницькою компанією Gradus Research у січні 2022 року показали, що незважаючи на концентрацію російських військ на кордонах нашої держави, лише 30% українців вважали загрозу вторгнення реальною, а 36% опитаних були впевнені, що війни не буде (див. рис.2) [7, с.5]. Цікаво, що найбільшими оптимістами виявилися

мешканці Східних регіонів України, з яких 48% відповіли, що вторгнення не буде. Найбільшу реальність загрози з боку РФ відчували мешканці Києва (54%) [7, с.5].

Рис. 2 Реальність загрози зі сторони Російської Федерації

Джерело: результати опитування дослідницької компанії Gradus Research [8, с.5].

Через вторгнення РФ на територію України найпоширенішою емоцією українців став гнів (62%) [8, с.7]. У певній мірі, це феномен, бо за своєю природою українці добрі, щирі і великодушні, але могутня хвиля справедливого гніву, описаного ще Тарасом Шевченком, принесла гордість за дії наших захисників і радість від багаточисельних втрат ворога. Українці вірять у свою здатність відбити вторгнення Росії (82%) [8, с.9] і в те, що після війни Україна стане сильнішою (77%) [8, с.12].

Під час війни на долю українців випали численні випробування, які згідно з опитуванням, стали приводом для тривоги та хвилювання:

1. Безпека близьких – 84%
2. Ризик померти під час бойових дій – 55%
3. Втрата джерела доходу / роботи – 32%
4. Проблеми з доступом до продуктів харчування – 30%
5. Проблеми з доступом до медикаментів – 20%
6. Отримані під час війни поранення – 18%
7. Проблеми зі зв'язком із друзями / близькими – 18%
8. Відсутність можливості покинути свій населений пункт – 17%
9. Проблеми зі зняттям готівки – 15%
10. Страх перед тим, що чекає в новому населеному пункті в Україні – 10% [8, с.4].

Цілий цикл поколінь людей знали про війну лише з історичних джерел і не мали раніше досвіду виживання. За таких умов українці відчували незадоволення тих потреб, на які в мирний час не зверталася увага, бо все було спокійно і безпечно, а люди залишалися ситі, зодягнені, мали житло та доступ до медичної та соціальної допомоги. В умовах виживання пріоритетними стали базові фізіологічні потреби: безпека, вода, їжа, тепло, сон, ліки. Всі інші потреби вищого порядку припинили своє існування, або бути відсунуті на задній план. Зокрема, питання пандемії COVID-19 для українців втратило свою актуальність не через її подолання, а через появу ризиків, які стали більш загрозливими для життя і здоров'я, ніж коронавірус. Інструментами для задоволення базових потреб стали всі можливі способи, навіть ті, які раніше люди не застосовували.

За нашими спостереженнями, наслідком війни стала зміна поведінки людей, вмотивованих на уникнення нещастя в поточному періоді та на щасливе життя в майбутньому (див. рис.3).

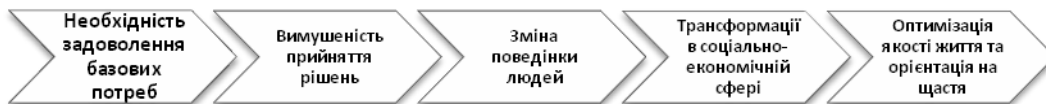

Рис. 3 Вплив війни на щастя українців

Джерело: власна розробка

Як свідчить рис.3, зміна поведінки людей пов'язана з вимушеністю прийняття поточних та перспективних рішень.

Поточні рішення зорієнтовані на виживання й уникнення нещастя в короткому часовому періоді, а перспективні обумовлені вибором альтернативних варіантів життя із врахуванням його очікуваної якості та суб'єктивного прогнозу особистого щастя й щастя своїх дітей.

При прийнятті поточних рішень люди, як правило, шукають відповідь на питання: «Що я можу зробити, щоб вижити та врятувати своїх рідних і близьких?».

Прийняття ж перспективних рішень базується на уявному моделюванні, яке порівнює альтернативні варіанти: «При якому із моїх сьогоднішніх рішень я та мої діти (сім'я, родина) будемо більш задоволені і щасливі в майбутньому?».

На основі аналізу перспектив власного життя, а також життя рідних і близьких, українці відчували амбівалентність переживань, пов'язаних з складними рішеннями:

- залишитися в Україні, чи виїхати за кордон;
- прийняти статус біженця, чи відмовитися від цього статусу;
- надати волонтерську допомогу іншим, чи дбати лише про себе;
- воювати на фронті, чи надавати допомогу в тилу;
- жити у власному житлі, чи евакуюватися;
- закрити бізнес, чи продовжувати працювати.

При прийнятті рішень на уявні шальки терезів ставилися людські переконання і цінності, які за численними свідченнями українців, «розривали їх навпіл»:

- збереження життя і громадянський обов'язок;
- матеріальні статки і безкорислива допомога;

- рятування дітей і розлука з чоловіком;
- допомога батькам і безпека власного життя тощо.

Розглянемо, як **в умовах війни вимушене прийняття рішень змінило поведінку людей й призвело до трансформацій в соціально-економічній сфері**. Звернемо увагу на найважливіші, з нашої точки зору, чинники:

- **падіння доходів домогосподарств** через неможливість працювати в умовах воєнних дій та необхідність перепрофілювати свою діяльність відповідно до потреб ЗСУ і допомоги потребуючим;
- **зростання витрат домогосподарств** через необхідність закупівлі додаткових ліків і продуктів харчування для себе та для українських захисників а також через втрату майна в місцях активних бойових дій й потребу пошуку альтернативних місць проживання та харчування;
- **зміна структури споживання**, за якої перевага надається хлібобулочним виробам і харчам тривалого зберігання (борошно, крупи, консерви);
- **дефіцит окремих продуктів харчування та ліків** в окремих регіонах, у тому числі й за рахунок їх придбання «про запас» в очікуванні більш складних часів;
- **інфляція**, яка в подальшому матиме вплив на скорочення фактичних обсягів споживання та погіршить якість життя, в першу чергу, вразливих верств населення;
- **активізація міграційних процесів**, яка зумовлена внутрішнім переміщенням постраждалих осіб у благополучніші регіони України та виїздом біженців закордон;
- **демографічні диспропорції та роз'єднання сімей**, за яких жінки з дітьми вимушені виїжджати закордон, щоб врятувати майбутнє покоління українців, а чоловіки залишаються захищати свою країну;
- **скорочення людських ресурсів** за рахунок потенційної еміграції та непоправних втрат серед військових і мирних жителів, що зменшує кількість працездатного населення та в майбутньому вплине на генофонд України;
- **зменшення середньої тривалості життя та погіршення здоров'я** українців внаслідок отримання фізичних і психічних травм, інвалідності і людських жертв;
- **обмеженість транспортного сполучення та логістики** всередині країни внаслідок руйнування та блокування агресором транспортної інфраструктури, що для великої частини населення створило перешкоди щодо евакуації в безпечніші місця;
- **припинення роботи значної частини підприємств, організацій та малого бізнесу** що в подальшому відобразиться на зменшенні ВВП, у тому числі і на душу населення, що вплине на якість життя мешканців країни;
- **велике навантаження на об'єкти соціальної інфраструктури**, які повинні забезпечувати підвищені потреби населення для нормальної життєдіяльності в умовах війни;

- зростання кількості осіб та сімей, які потрапили в складні життєві обставини і не можуть подолати їх самостійно через хвороби, бездомність, безробіття, інвалідність, малозабезпеченість, факти насильства внаслідок збройної агресії Російської Федерації тощо.

Для багатьох постраждалих осіб та сімей **порятунком від нещастя стала гуманітарна допомога**, яка включає тимчасове житло, харчі, одяг, ліки, засоби гігієни тощо.

Нами було проведене опитування мешканців прихистків, які раніше проживали в містах та селищах Донецької, Київської, Миколаївської, Сумської, Харківської, Херсонської, Чернігівської областей, але були змушені покинути своє житло в місцях проведення активних бойових дій і переміститися на безпечнішу територію. Цим особам ми запропонували дати оцінку рівня задоволення життям, використовуючи візуальну шкалу «Драбина Кантріла» для самофіксації стану, у якій верхня сходинка означає найкраще можливе життя, а нижня – найгірше. Респондентам запропонували вказати, на яку сходинку вони могли б помістити своє життя (від 1 до 10).

Всі респонденти обрали сходинки 1-5, що свідчить про низький ступінь задоволення своїм життям, у зв'язку із стражданнями (сходинки 1-3) і боротьбою (сходинки 4-5).

Винятком стали дві оптимістично налаштовані особи 20-25 річного віку, які обрали сходинку 10 (найкращий варіант життя), обґрунтовуючи свою відповідь тим, що після обстрілів і бомбардувань перебування в безпечному місці заслуговує найвищої оцінки.

Жоден з респондентів не підтвердив, що відчуває себе щасливим, проте тих, хто відчуває себе нещасним і тих, хто не зміг дати однозначної відповіді, виявилось майже порівну.

Висновки. Війна не зробила людей щасливими. Численні фізичні травми та психологічні страждання ще довго продовжуватимуть позначатися на загальному рівні самопочуття українців навіть через десятки років. Однак, очікується, що після завершення війни, відповідно до «ефекту Фенікса» [2], життя швидко відновиться й українці, пройшовши через численні випробування, стануть набагато стійкішими та щасливішими у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Frey B. S. Peace, war, and happiness: Bruder Klaus as wellbeing facilitator /B. S.Frey// International Journal of Wellbeing.- №1 (2).- p.226-234.
2. Organski A. F. K. The War Ledger /A. F. K. Organski, J. Kugler// Chicago: University of Chicago Press.- p.419.
3. Frey B. S. Happiness Prospers in Democracy /B. S. Frey, A. Stutzer// Journal of Happiness Studies.- №1.- p.79-102.
4. Diener E. Subjective Well-Being and Peace /E. Diener, W. Tov// Annals of Social Issues.- №63.- p.421-440.
5. Harari Y. N. Combat flow: Military, political, and ethical dimensions of subjective well-being in war /Y. N. Harari// Review of General Psychology.- №12.- p.253-264.

6. World Happiness Report[Електронний ресурс].- Режим доступу:
<https://worldhappiness.report/archive/>
7. ГРАДУС українського суспільства.- Аналітичний звіт [Електронний
ресурс].- Режим доступу:
https://gradus.app/documents/142/GradusDigest_January_05022022.pdf
8. Суспільно-політичні настрої під час повномасштабного вторгнення
військ Російської Федерації на територію України.- Аналітичний звіт
[Електронний ресурс].- Режим доступу:
https://gradus.app/documents/164/Gradus_Research_Report_War_3_3_2022.pdf